

สาขาวิชาปรัชญากการศึกษา

ทฤษฎีจิตกับกาย

ความหมาย

ทฤษฎีจิตกับกาย (Theory of Mind and Body) คือผลรวมของแนวความคิดเชิงวิเคราะห์ที่เกิดจากการถกเถียงกันของบรรดานักปรัชญาในเรื่องจิตกับกาย เพื่อใช้เป็นหลักในการค้นหาคำตอบที่เหมาะสมที่สุดของปัญหาเรื่องจิตกับกาย

ความเป็นมาของปัญหา

ปัญหาเรื่องจิต (mind) กับกาย (body) เป็นปัญหาที่นักปรัชญาสนใจศึกษากันมานานแล้ว คือนับตั้งแต่สมัยกรีกโบราณเป็นต้นมา แต่ปรากฏว่าในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ อันเป็นระยะเริ่มต้นของปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ซึ่งอยู่ในสมัยของ เรอเน เดส์การ์ตส์ (Rene Descartes ; 1596-1650) นั้น นับเป็นระยะที่นักปรัชญาสนใจศึกษาปัญหาเรื่องจิตกับกายกันมากเป็นพิเศษจนสามารถกล่าวได้ว่า ไม่มีนักปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่คนใดที่ไม่สนใจศึกษาปัญหาเรื่องจิตกับกาย ผลปรากฏว่ายังมีนักปรัชญาสนใจศึกษาปัญหานี้มากก็ยิ่งทำให้ปัญหาเรื่องจิตกับกายมีความยุ่งยากสับสนมากยิ่งขึ้น จนเป็นปัญหาที่หาข้อยุติไม่ได้ ความสับสนของปัญหาเรื่องจิตกับกายอันเนื่องมาจากการถกเถียงกันของบรรดานักปรัชญาดังกล่าวแล้ว มีผลกระทบโดยตรงต่อความรู้ทางวิชาจิตวิทยาด้วยเช่นกัน คือทำให้เนื้อหาของวิชาจิตวิทยามีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา กล่าวคือทำให้ลักษณะเนื้อหาวิชาจิตวิทยาแปรรูปไปเป็นความรู้แบบกายภาพ ซึ่งเชื่อว่าเป็นความรู้ที่สามารถทดสอบได้ว่าถูกหรือผิดมากยิ่งขึ้น คือวิชาจิตวิทยาเริ่มต้นจากความรู้อันว่าด้วยวิญญาณ

(soul) มาเป็นความรู้ว่าด้วยความรู้สึกตัว (consciousness) และต่อมาเป็นความรู้ว่าด้วยพฤติกรรม (behavior) ตามแนวคิดของลัทธิพฤติกรรมนิยม (behaviorism) แต่มาจนถึงปัจจุบันปัญหาเรื่องจิตกับกาย ก็ยังเป็นปัญหาที่นักปรัชญาและนักจิตวิทยาต่างก็นำมาถกเถียงกันเพื่อค้นหาคำตอบที่มั่นใจว่า มีความกระจ่างชัดมากที่สุดต่อไป

เนื้อหาสาระทฤษฎีจิตกับกาย

ทฤษฎีจิตกับกาย อาจแบ่งได้หลายทฤษฎี ดังนี้

๑. ทฤษฎีอันตรกริยานิยม (theory of interactionism)
๒. ทฤษฎีโอกาสนิยม (theory of occasionalism)
๓. ทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้า (the pre-established harmony theory)
๔. ทฤษฎีขนานนิยม (theory of psychophysical parallelism)
๕. ทฤษฎีอติปรากฏการณ์นิยม (theory of epiphenomenalism)
๖. ทฤษฎีสองด้าน (double-aspect theory)
๗. ทฤษฎีเอกลักษณ์ (the identity theory)
๘. ทฤษฎีอุทัยน (the emergent theory)
๙. ทฤษฎีอันตรกริยานิยม เรอเน เดส์การ์ตส์เป็นผู้รวบรวมทฤษฎีอันตรกริยานิยมขึ้นมา

เพื่ออาศัยเป็นแนวคิดขั้นพื้นฐานสำหรับการแก้ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย ประกอบด้วยหลักคำสอนที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. เชื่อว่ามนุษย์ประกอบด้วย ความจริงแท้ หรือสัจภาวะ (reality) สองส่วน ได้แก่ สิ่งไม่กินที่หรือจิต และสิ่งกินที่หรือกาย

๒. เชื่อว่า จิตและกายเป็นของสองสิ่งที่ยกออกจากกันอย่างสิ้นเชิง แต่จิตและกายมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน หรือกระทบกระเทือนซึ่งกันและกัน เช่น เมื่อเราตั้งใจ (สภาพทางจิต) จะลงมือทำงานเราก็ลงมือทำงาน(สภาพทางกาย) เมื่อเรารู้สึกหิวน้ำ(สภาพทางจิต)เราก็เดินไปดื่มน้ำ(สภาพทางกาย) ในทางกลับกัน กายก็มีอิทธิพลต่อจิตด้วย เช่น เมื่อเราถูกหนามตำเท้า (สภาพทางกาย) เรารู้สึกเจ็บ (สภาพทางจิต) และเมื่อเราอาบน้ำในน้ำร้อน (สภาพทางกาย) เรารู้สึกเย็นสบาย (สภาพทางจิต) เป็นต้น

๓. เชื่อว่าจิตและกายต่างก็ทำอันตรกิริยา (interaction) ต่อกันด้วยการเป็นสาเหตุต่อกัน จุดที่จิตและกายทำอันตรกิริยาต่อกันอยู่ที่ต่อมพิเนียล (pineal gland) ในสมอง

ทฤษฎีอันตรกิริยานิยมของเดส์การ์ตส์ ถูกคัดค้านและวิพากษ์วิจารณ์กันมาก หลักคำสอนที่ถือว่าเป็นจุดบกพร่องของทฤษฎีนี้คือ คำสอนที่ว่าจิตและกายกระทำอันตรกิริยาต่อกันที่ต่อมพิเนียล ถ้ากล่าวคัดค้านมีอยู่ว่า หากจิตไม่ใช่สิ่งกายภาพแล้วจะแสดงอันตรกิริยาต่อกายที่ต่อมพิเนียลซึ่งเป็นสิ่งกายภาพได้อย่างไร

แม้ว่าทฤษฎีอันตรกิริยานิยมจะถูกคัดค้านมากเพียงไรก็ตาม แต่ในปัจจุบันคนส่วนมากก็ยังนิยมนำมาใช้เป็นหลักในการตอบปัญหาเรื่อง

สัมพันธ์ภาพระหว่างจิตกับกาย โดยเชื่อว่าทฤษฎีอันตรกิริยานิยมถูกคัดค้านนั้น เนื่องจากอิทธิพลสองส่วน คืออิทธิพลคำสอนของศาสนาในยุคกลาง และอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ถ้าหากมองข้ามอิทธิพลทั้งสองประการนี้แล้ว ทฤษฎีอันตรกิริยานิยมก็นับว่าเป็นทฤษฎีหนึ่งที่นักจิตวิทยาน่าจะยอมรับได้ว่าเหมาะสำหรับนำมาใช้เป็นหลักในการตอบปัญหาสัมพันธ์ภาพระหว่างจิตกับกาย

๒. ทฤษฎีโอกาสนิยม นิโกลาส มัลบรังซ์ (Nicolas Malebranche ; 1634-1715) เป็นผู้เสนอทฤษฎีโอกาสนิยม เขาเป็นศิษย์คนหนึ่งของเรอเน เดส์การ์ตส์ ซึ่งเห็นด้วยกับคำสอนส่วนใหญ่ในทฤษฎีอันตรกิริยาที่มีแนวคิดเป็นแบบทวินิยม (dualism) คือคำสอนที่ว่าจิตและกายเป็นสัจภาวะสองอันที่แยกออกจากกันอย่างอิสระ แต่เขาไม่เห็นด้วยกับบางส่วนของทฤษฎีอันตรกิริยานิยม โดยเฉพาะคำสอนของเดส์การ์ตส์ที่สอนว่า “จิตกับกายทำอันตรกิริยาต่อกัน เพราะต่างก็เป็นสาเหตุต่อกัน ที่ต่อมพิเนียลในสมอง”

นิโกลาส มัลบรังซ์ได้นำเอาแนวคิดแบบเทวนิยม (theism) เข้ามาใช้เป็นหลักในการตอบปัญหาสัมพันธ์ภาพระหว่างจิตกับกาย แทนการอาศัยคำสอนที่ว่า “จิตกับกายต่างก็เป็นสาเหตุต่อกัน จึงเกิดมีอันตรกิริยาต่อกัน” ปรากฏว่าทฤษฎีโอกาสนิยมของนิโกลาส มัลบรังซ์ ได้รับความนิยมน้อยกว่าหลายตลอดชีวิตของเขา ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะสาเหตุมาจากอิทธิพลคำสอนของศาสนาในยุคกลาง

ทฤษฎีโอกาสนิยมมีหลักคำสอนดังนี้ “จิตกับกายไม่มีอันตรกิริยา และต่างก็ไม่มีสาเหตุ

ต่อกันแต่ประการใด หากแต่ว่าการกระทำของฝ่ายหนึ่งเป็น “โอกาส” ให้พระเจ้าทำการเปลี่ยนแปลงให้อีกฝ่ายหนึ่งตอบสนอง เช่น ฉันทมีเจตนา (สภาพทางจิต) ยกแขน (สภาพทางกาย) ของฉันทขึ้น ทันใดนั้นพระเจ้าก็ยกแขนฉันทขึ้น”

อนึ่ง ทฤษฎีโอกาสนิยม มีแนวคิดบางส่วนสอดคล้องกันกับทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้าของกอตต์ฟรีด วิลเฮล์ม ฟอน ไลบ์นิซ (Gottfried Wilhelm von Leibniz ; 1646-1716) ซึ่งได้ยึดเอาแนวคิดแบบเทวนิยมมาใช้เป็นหลักในการตอบปัญหาเรื่องสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกายเช่นกัน

๓. ทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้า ไลบ์นิซ ได้เสนอทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้าเพื่อใช้เป็นหลักในการตอบปัญหาสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกาย เขาเห็นด้วยกับคำสอนของเดส์การ์ตส์ คือส่วนที่มีลักษณะเป็นแนวคิดแบบเทวนิยมที่สอนว่าจิตและกายเป็นสองสิ่งที่แตกต่างกัน แต่เขาไม่เห็นด้วยกับคำสอนของเดส์การ์ตส์บางส่วน เช่นเดียวกับกัลลัสบรันซ์ คือเขาไม่ยอมรับว่าจิตกับกายมีอันตรกิริยา และเป็นสาเหตุต่อกัน แม้ว่าไลบ์นิซ จะถือเอาแนวคิดเทวนิยมเป็นหลักในการสร้างทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้าก็ตาม แต่แนวคิดของไลบ์นิซก็มีส่วนที่แตกต่างไปจากแนวคิดของกัลลัสบรันซ์นั่นคือในขณะที่กัลลัสบรันซ์ได้สร้างความเชื่อในเรื่อง “โอกาส” ขึ้นมายึดเป็นหลักนั้นไลบ์นิซก็ได้สร้างคำสอนเรื่อง “โมนาด” ขึ้นมา และอาศัยเป็นหลักในการรวบรวมทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้าของเขา

คำสอนเรื่องโมนาดของไลบ์นิซ มีสาระสำคัญ ดังนี้

“โมนาด คือ หน่วยย่อยที่สุดของความจริงแท้หรือสัจภาวะ โมนาดแต่ละอันมีคุณลักษณะเป็นทั้งจิตและสสารในตัว มีความพอในตัว และมีความเป็นอยู่อย่างอิสระในตัว”

โมนาดมีลักษณะพิเศษประการหนึ่งคือเป็นสิ่งประกอบจิตและกายเข้าด้วยกัน เป็นสิ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส มนุษย์ไม่อาจสัมผัสโมนาดได้ด้วยประสาทสัมผัส และมนุษย์ก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลงหรือทำลายโมนาดได้ เพราะมันมีสถานะเป็นความจริงอันสูงสุด และโมนาดแต่ละอันมีการทำหน้าที่และการเคลื่อนไหวแตกต่างกันอย่างอิสระ นั่นคือ โมนาดที่เป็นจิตมิได้มีกิริยาอะไรกับโมนาดทั้งหลายซึ่งประกอบขึ้นเป็นร่างกายแต่ทว่าโมนาดทั้งสองฝ่ายมี “ความกลมกลืนกันภายนอก” ที่พระเจ้าซึ่งเป็นโมนาดอันยิ่งใหญ่ “ทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมโมนาดทั้งปวงให้เป็นไปตามแผนการที่พระเจ้าได้กำหนดไว้แล้วอย่างสมบูรณ์ในตอนสร้าง”

ไลบ์นิซได้อาศัยคำสอนเรื่องโมนาดเป็นหลักในการอธิบายเรื่องสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกาย พร้อมด้วยการนำเอาเรื่อง “ภาพของนาฬิกาสองเรือน” มาเป็นตัวอย่างประกอบคำอธิบาย โดยกล่าวว่า “มนุษย์ประกอบด้วยโมนาดจิตและโมนาดกาย ต่างก็แตกต่างกัน เป็นอิสระต่อกัน และไม่มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ส่วนต่างๆ ของโมนาดอย่างเดียวกันจะเรียงและดำเนินไปตามวิถีของมันดังเช่น นาฬิกาสองเรือน ที่ถูกดัดแต่งเพื่อให้บอกเวลาเดียวกัน แต่ละเรือนก็จะทำอย่างเดียวกัน เพื่อบอกเวลาเดียวกัน แต่มันไม่ได้สร้างอิทธิพลต่อกัน ไม่ว่าจะเป็วิธีทางใดๆ ทั้งสิ้น ในลักษณะเดียวกัน โมนาดจิตกับโมนาดกายก็ทำ

หน้าตัวอย่างอิสระ สิ่งที่ทำให้ปรากฏว่าจิตกับกายสัมพันธ์กันนั้น คือ “สิ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นสาเหตุโดยการกลมกลืนล่วงหน้า” ถ้าเราสามารถรู้ล่วงหน้าเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่ง เราก็ย่อมสามารถรู้ได้ว่าการเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่งก็จะเกิดขึ้น เพราะได้ถูกกำหนดความกลมกลืนล่วงหน้าไว้แล้ว เช่นเดียวกับกับภาพของนาฬิกาสองเรือน ที่ถูกช่างนาฬิกาได้ตกแต่งไว้แล้ว

สาระสำคัญของทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้า สรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

๑. มนุษย์ประกอบด้วยโมนาคจิตและโมนาคกาย แต่ละส่วนเป็นอิสระต่อกัน และไม่มีอิทธิพลต่อกัน ต่างก็ถูกกำหนดให้ดำเนินไปตามวิถีทางของตน

๒. โมนาคอันยิ่งใหญ่และสูงสุด คือ “พระเจ้า” ทำหน้าที่ควบคุมโมนาคทั้งหลายให้ดำเนินไปตามแผนการที่ได้กำหนดไว้แล้วล่วงหน้า

๓. สิ่งที่เราเรียกว่า “ความกลมกลืนล่วงหน้า” เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดไว้แล้ว ทำให้ปรากฏว่าจิตกับกายสัมพันธ์กัน

๔. ทฤษฎีขนานนิยม บารุค สปิโนซา (Baruch Spinoza ; 1632-1677) เคยนำเอาคำว่า “ขนานนิยม” (parallelism) มาใช้ในการอธิบายทฤษฎีจิตวิทยาของเขา ต่อมา กุสตัด์ ธีโอดอร์ เฟคเนอร์ (Gustav Theodor Fechner ; 1801-1887) นักจิตวิทยาและนักปรัชญาชาวเยอรมัน ได้เสนอให้นำเอาคำนี้มาใช้ในการอธิบายปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกาย

สาระสำคัญของทฤษฎีขนานนิยม มีดังนี้ “ถือว่าจิตกับร่างกาย ต่างก็เป็นจริงในตัวมนุษย์

เราไม่รู้ว่าจิตกับกายมีความสัมพันธ์กันอย่างไร แต่สามารถสังเกตได้ว่ามีการกระทำคู่ขนานกัน คือการกระทำของจิตทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในร่างกาย และการเปลี่ยนแปลงในร่างกายทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในจิต”

พิจารณาจากสาระสำคัญของทฤษฎีขนานนิยมดังกล่าวข้างต้นแล้ว ทำให้มองเห็นว่าทฤษฎีขนานนิยมนี้อาศัยแนวคิดทางปรัชญาที่เป็นพื้นฐานสองแนวคิดคือ “แนวคิดแบบทวินิยมและแนวคิดกฎเหตุผล” การนำเอาทฤษฎีขนานนิยมมาใช้เป็นหลักในการอธิบายสัมพันธ์ภาพระหว่างจิตกับกาย จึงเริ่มต้นด้วยการยอมรับว่าจิตกับกายเป็นของสองสิ่งซึ่งเป็นแนวคิดแบบทวินิยม แต่ทั้งสองสิ่งนี้ไม่มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน จิตไม่มีอิทธิพลต่อกายและกายก็ไม่มีอิทธิพลต่อจิต เชื่อกันอีกว่าทุกครั้งที่มีเหตุการณ์ทางจิตอย่างหนึ่งเกิดขึ้น (เช่นมีความสุข) ก็จะต้องมีเหตุการณ์ทางกาย (เช่นการทำงานของเซลล์ประสาทอย่างไรอย่างหนึ่ง) ควบคู่อยู่ด้วยเสมอซึ่งเป็นแนวคิดกฎเหตุผล เหตุการณ์ต่างๆ ดังกล่าวเหล่านี้ ล้วนเป็นเหตุการณ์ที่สามารถสังเกตได้ เมื่อเกิดเหตุการณ์อย่างหนึ่งก็จะปรากฏว่ามีเหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งขนานกันไปเสมอ โดยไม่มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน

เมื่อเปรียบเทียบกันระหว่างทฤษฎีขนานนิยมหรือทฤษฎีคู่ขนานระหว่างจิตกับกาย และทฤษฎีอื่นๆ อีกสามทฤษฎีที่ได้กล่าวมาแล้วคือ ทฤษฎีอันตรกริยานิยม ทฤษฎีโอกาสนิยม และทฤษฎีความกลมกลืนล่วงหน้า จะเห็นว่ามีควมคล้ายคลึงกันอยู่ประการหนึ่ง นั่นคือทั้งสี่ทฤษฎีต่างก็ยึดถือแนวคิดแบบทวินิยมเป็นแนวคิดขั้นพื้นฐานคือ เชื่อว่าจิตและกายแยกออกจากกัน

อย่างชัดเจน ส่วนที่ปรากฏให้เห็นว่าทฤษฎีขนานนิยมตามแนวคิดกฎเหตุผลแตกต่างไปจากทฤษฎีอื่นๆ อีกสามทฤษฎีที่กล่าวแล้วนั้น คือไม่ตอบปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตและกายอย่างชัดเจนว่าสัมพันธ์กันอย่างไร เพียงแต่อ้างผลการสังเกตการกระทำของจิตและกาย แล้วสรุปว่าจิตกับกายสัมพันธ์กันตามกฎเหตุผล ด้วยเหตุนี้ในทัศนะของนักปรัชญาแล้ว ทฤษฎีขนานนิยมหรือทฤษฎีคู่ขนานระหว่างจิตกับกาย เป็นเพียงพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติงานของนักจิตวิทยาซึ่งไม่มีคำตอบของปัญหาสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกายเลย

แม้ว่านักปรัชญาไม่เต็มใจยอมรับทฤษฎีขนานนิยม หรือทฤษฎีคู่ขนานระหว่างจิตกับกายก็ตาม แต่ปรากฏว่านักจิตวิทยานิยมนำเอาทฤษฎีนี้มาใช้เป็นหลักในการอธิบายสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกายกันอย่างแพร่หลาย เพราะเหตุว่าสอดคล้องกับหลักปรัชญาจิตวิทยา คือถือว่า การกระทำทางกายภาพและการกระทำทางจิตภาพ ที่สังเกตเห็นนั้นเป็นสิ่งที่สามารถทดสอบได้ว่าถูกหรือผิด

๕. ทฤษฎีอติปรากฏการณ์นิยม โทมัส เฮนรี ฮักซลีย์ (Thomas Henry Huxley ; 1825-1895) เป็นผู้เสนอคำศัพท์ “*epiphenomenalism*” ขึ้นมาใช้เป็นคนแรก คำว่า “*epiphenomenon*” แปลว่า ปรากฏการณ์พลอยได้ คือปรากฏการณ์ที่เกิดเพิ่มเติมขึ้นมาจากปรากฏการณ์ที่มีอยู่ตามธรรมดา ส่วนคำว่า “*อติปรากฏการณ์นิยม*” ประกอบด้วยคำสามคำ คือ อติ (แปลว่ายิ่งกว่า) + ปรากฏการณ์ (แปลว่าการสำแดงออกมาให้เห็น) + นิยม (แปลว่าลัทธิคำสอน) ดังนั้น คำว่า อติปรากฏการณ์นิยม หมายถึง

ลัทธิที่เชื่อว่ามีปรากฏการณ์ที่มากยิ่งขึ้นกว่าปรากฏการณ์ที่มองเห็นตามธรรมดา

ความเชื่อของลัทธิอติปรากฏการณ์นิยม มีดังนี้ “*ถือว่าวิญญาณของมนุษย์ไม่เป็นจิต เป็นแต่เพียงพลังงานพิเศษของร่างกาย ซึ่งเรียกว่าอติปรากฏการณ์ของร่างกายเท่านั้น*”

กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าทฤษฎีอติปรากฏการณ์นิยม แม้ว่าจะยอมรับว่าจิตกับกายเป็นของสองสิ่ง แต่จิตไม่มีอิทธิพลต่อกาย ส่วนกายมีอิทธิพลต่อจิตกายจึงเปรียบเสมือนตัวคน และจิตเปรียบเสมือนเงาของตัวคน เมื่อตัวคนเคลื่อนไปเงาก็เคลื่อนตามไปด้วย ตัวคนมีอิทธิพลต่อเงา แต่เงาไม่มีอิทธิพลต่อตัวคน เพราะการเคลื่อนไหวของตัวคนทำให้เงาเคลื่อนไหว ไม่ใช่การเคลื่อนไหวของเงาทำให้ตัวคนเคลื่อนไหว

ตามแนวคิดนี้ จิตถูกลดบทบาทลงให้สำคัญน้อยกว่ากาย และถูกระทบกระเทือนจากอิทธิพลของกาย แต่จิตไม่มีอิทธิพลกระทบกระเทือนกายเลย สภาพทางจิตจึงเป็นเพียงผลพลอยได้ของกระบวนการกายภาพ เช่นเดียวกับควันไฟซึ่งเป็นผลของการทำงานของหัวจักรรถไฟ

คำอธิบายข้างต้น ทำให้มองเห็นว่าทฤษฎีอติปรากฏการณ์นิยมมีมูลบทมาจากแนวคิดฝ่ายเอกนิยมแบบสสาร (material monism) เพราะเน้นร่างกายเพียงอย่างเดียวแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีอติปรากฏการณ์นิยมได้เลี่ยงการตอบปัญหาเรื่องสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกาย

แม้ว่าจะยอมรับว่าทฤษฎีอติปรากฏการณ์นิยมได้พยายามตอบปัญหาเรื่องความสัมพันธ์

ระหว่างจิตกับกายก็ตาม แต่ก็มิอุปสรรคคือ จะอธิบายให้เห็นชัดว่ากระบวนการทางกายก่อให้เกิดสภาพทางจิตเกิดขึ้นได้อย่างไร การอธิบายว่าการเผาไหม้ทำให้เกิดควันทันง่ายกว่ามาก เพราะทั้งการเผาไหม้และควันทันไฟ เป็นเรื่องของกายภาพทั้งคู่ ส่วนการอธิบายว่ากระบวนการทางกายทำให้เกิดสภาพทางจิตนั้นทำได้ยาก เพราะกระบวนการทางกายมีตัวตนและเป็นสิ่งที่สังเกตเห็นได้ แต่สภาพทางจิตไม่มีตัวตนและสังเกตเห็นไม่ได้

๖. ทฤษฎีสองด้าน บารุค สปิโนซา เป็นผู้ก่อตั้งทฤษฎีสองแง่ โดยอาศัยหลักคำสอนของเขาเป็นพื้นฐาน คำสอนของสปิโนซามีดังนี้ “ความเป็นจริงมีอยู่หน่วยเดียว คือพระเจ้าทรงแสดงออกเป็นสองคุณลักษณะ คือ จิตกับสสาร เราสามารถรู้ความจริงได้โดยใช้เหตุผลพิสุจน์แบบเรขาคณิต คือเริ่มจากมูลบท แล้วพิสุจน์ไปตามลำดับขั้นของความยาก จะได้ความจริงที่แน่นอนทุกอย่างตามต้องการ”

เมื่อพิจารณาทฤษฎีสองแง่ในส่วนที่เกี่ยวกับปัญหาสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกายแล้ว จะเห็นว่าทฤษฎีนี้เสี่ยงการตอบปัญหาด้วยการ ขอมรับว่าจิตและกายเป็นเพียงคุณลักษณะ หรือเป็นเพียงรูปสองอย่างของสิ่งเดียวกันนั่นเอง นั่นคือเชื่อว่าจิตและกายเป็นเพียงรูปทั้งสองของสาระสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งเดียวเท่านั้น เปรียบเสมือนบุคคลที่เดินไปตามทางที่มีกระจกสองข้าง ซึ่งสะท้อนให้เห็นรูปสองรูป รูปหนึ่งเทียบได้กับจิต และอีกรูปหนึ่งเทียบได้กับกาย ส่วนสาระสำคัญซึ่งมีหนึ่งเดียวก็คือตัวบุคคล หรือจะเปรียบเสมือนเหรียญสตางค์ ซึ่งมีด้านหัวและด้านก้อย ด้านหนึ่งเทียบได้กับจิตและอีกด้านหนึ่งเทียบได้กับกาย แต่ทั้งสองด้านนี้ก็ เป็นของเหรียญสตางค์อันเดียวกัน

ปัญหาของทฤษฎีนี้โดยตรงที่ว่า ไม่มีใครบอกได้แน่นอนว่าสิ่งที่เรียกว่าสาระสำคัญหรือสิ่งสำคัญซึ่งเป็นสาระที่แท้จริงแต่เพียงสิ่งเดียวของจิตและกายนั้นอยู่ที่ไหนและมีลักษณะอย่างไรแน่

๗. ทฤษฎีเอกลักษณ์ คำว่า “เอกลักษณ์” (identity) หมายถึง “ข้อความหลายอย่างที่หมายถึงสิ่งเดียวกัน” และ “หลักเอกลักษณ์” (principle of identity) ซึ่งถือว่าเป็นมูลบทของความ เป็นจริงได้แถลงไว้ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะต้องเป็นตัวของตัวเองเสมอ”

ทฤษฎีเอกลักษณ์เป็นอีกทฤษฎีหนึ่งที่เสี่ยงการตอบปัญหาเรื่องสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกาย ด้วยการ “ไม่ยอมรับว่าจิตกับกายเป็นความจริงสองประเภท แต่ยืนยันว่าเป็นเอกลักษณ์ หรือประเภทเดียวกัน”

ในส่วนที่เกี่ยวกับการตอบปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายนั้น ตามแนวคิดของทฤษฎีเอกลักษณ์แล้วก็จะอธิบายว่า สภาพหรือกระบวนการทางจิตก็เป็นอันเดียวกันกับสภาพหรือกระบวนการกายภาพนั่นเอง สภาพทางจิตและสภาพทางกายไม่ใช่ไปด้วยกันเพียงแต่คนที่กำลังมีสภาพทางจิต (เช่น ความรู้สึกบางอย่าง) ไม่ทราบเท่านั้นเอง คนธรรมดาเมื่อรายงานว่าเขา มีสภาพทางจิตอย่างไร เขาเพียงแต่พูดว่ามีความรู้สึกบางอย่างเกิดขึ้น ซึ่งไม่สามารถบอกแน่ชัดว่าเกิดอะไรขึ้น แต่สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นนักวิทยาศาสตร์พิสุจน์ได้ว่า หรือในที่สุดจะพิสุจน์ได้ว่าเป็นกระบวนการบางอย่างซึ่งดำเนินอยู่ในสมองของเขา (แน่นอนกระบวนการในสมองนี้เป็นกระบวนการกายภาพ) เรื่องนี้อาจจะเปรียบได้กับคนป่าที่เห็นรถยนต์เป็นครั้งแรก และเข้าใจว่ามีผีหรือ

วิญญาณที่ลึกลับในตัวรถ ซึ่งทำให้รถแล่นไปได้ แต่วิศวกรเครื่องกลใดๆ ก็ทราบว่ามีหรือวิญญาณที่คนปากกล่าวถึงนั้นที่แท้ก็คือเครื่องยนต์กลไกต่างๆ ที่อยู่ในตัวรถนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีเอกลักษณ์ก็ไม่ได้ตอบปัญหาสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกายโดยตรง แต่เป็นการตอบด้วยการเลี่ยงไปว่าจิตกับกายเป็นเอกลักษณ์ หรือประเภทเดียวกันซึ่งทำให้มีคำถามมากมายเกิดขึ้น

๘. ทฤษฎีอุทัยน์ คำว่า “*emergence*” ในภาษาอังกฤษ แปลว่า “การรู้จักปรับปรุงตัวเองของสิ่งมีชีวิต เพื่อให้ตัวเองสมบูรณ์ขึ้น ทั้งนี้โดยสามารถถ่ายทอดความสมบูรณ์ขึ้นที่ได้มานั้นให้แก่ลูกหลานต่อไปได้ด้วย” ส่วนคำว่า “อุทัยน์” นั้นมาจากคำว่า “อุทชน” (อุทะชนะ) ในภาษาบาลี แปลว่า “การขึ้น การโผล่ขึ้น” ลอยด์ มอร์แกน (Lloyd Morgan) ได้ริเริ่มนำ “*emergent theory*” (ทฤษฎีอุทัยน์) มาใช้เป็นคนแรก แต่ แซมวอล อะเล็กซานเดอร์ (Samuel Alexander ; 1859-1938) เป็นผู้ทำให้แพร่หลาย

ทฤษฎีอุทัยน์แปลว่า “เอกภพเกิดจากการปรับปรุงตัวเองจากปฐมธาตุ และก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ ไปอย่างไม่มีการหยุดยั้ง ทั้งนี้ก็เพราะสสารมีพลังประจำเรียกว่า พลังอุทัยน์”

พลังอุทัยน์ มีความหมายตรงกันกับคำว่า “พลังกระตุ้น” (*impetus*) ซึ่งลัทธิชีวิตนิยมหรือลัทธิชีวิตินทรีย์นิยม (*vitalism*) อันเป็นลัทธิที่ถือว่า ความเป็นจริงแท้ของสิ่งทั้งหลายได้แก่ชีวิต ซึ่งแสดงออกในระดับต่างๆ ในเอกภพ ได้อธิบายความหมายของพลังกระตุ้นไว้ว่า “พลังกระตุ้นคือพลังที่มีอยู่ในสสาร ทำให้สสารวิวัฒน์

มาเป็นสิ่งที่มีชีวิต และกระตุ้นให้สิ่งมีชีวิตวิวัฒน์สูงขึ้นเรื่อยๆ” พลังกระตุ้นนี้อาจจะเรียกกันต่างๆ หลายอย่างเช่น พลังวิริยะ หรือแรงผลักดัน (*conatus*) พลังทะยานแห่งชีวิต (*elan vital*) พลังชีวิต (*life force*) พลังดิ้นรน (*strife*) และ พันธุเหตุ (*seminal reason*)

ทฤษฎีอุทัยน์มีแนวคิดใกล้เคียงกับคำสอนของ อริสโตเติล (Aristotle ; 384-322 B.C.) ที่กล่าวว่า “จิตเป็นสัจพัฒนาการ (*realization*) หรือผลสำเร็จ (*fruition*) ของร่างกาย” และปรากฏว่ามีคนยอมรับทฤษฎีอุทัยน์อย่างแพร่หลาย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเหตุว่าทฤษฎีอุทัยน์ช่วยให้พ้นจากความขงขากและข้อขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดจากคำสอนของทฤษฎีต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น เช่น ทฤษฎีอันตรกริยานิยม ทฤษฎีโอกาสนิยม ทฤษฎีขานานิยม และอื่นๆ

การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับกายตามแนวคิดของทฤษฎีอุทัยน์นั้น ได้แก่ การเชื่อว่า “จิตเป็นผลสำเร็จของร่างกาย หรือมิฉะนั้นก็เป็นผลสำเร็จของธรรมชาติโดยอาศัยร่างกาย” ถ้าหากต้องการเขียนแผนภูมิเพื่อแสดงก็ต้องเขียนเป็นรูปบันได ไม่ใช่เขียนเป็นเส้นขนาน เพราะว่าในเมื่อธรรมชาติประกอบอนุชั้นเป็นผลสำเร็จแล้ว ปริมาณก็ไม่มีมีความสำคัญอันชั้นหนึ่งอีกต่อไป คุณค่าและความเป็นจริงของมันจะตกอันดับไป ครั้นเมื่อธรรมชาติประกอบเซลล์มีชีวิตขึ้นสำเร็จ อนุชั้นสูญตำแหน่งไปทันที ต่อมาเมื่ออินทรีย์เป็นตัวเป็นตนขึ้นเซลล์ชีวิตก็ต้องสละตำแหน่ง ที่สุด จิตปรากฏขึ้นมา ร่างกายก็ยอมจำนน จิตเป็นความเป็นจริงใหม่ และจิตเป็นธาตุใหม่อย่างหนึ่งที่มีรูปแบบใหม่ของมันเองในร่างกาย จิตได้รับอำนาจเหนือร่างกาย ซึ่งแสดงบทบาทระดับรอง

แนวคิดของทฤษฎีอุทกยศาสตร์สอดคล้องกันกับความเชื่อของนักชีววิทยาจำนวนมากที่เชื่อว่าเมื่อน่วยเล็ก ๆ ของชีวิตได้รวมตัวเป็นโครงสร้างการทำงานที่ซับซ้อนมากถึงขีดหนึ่ง ก็จะมีสิ่งใหม่เกิดขึ้น เมื่อระบบประสาทของคนพัฒนาจนมีลักษณะซับซ้อนมาก จิตก็จะเกิดขึ้น

แม้ว่าคนจำนวนมากสนับสนุนการนำทฤษฎีอุทกยศาสตร์มาใช้ในการตอบปัญหาสัมพันธภาพระหว่างจิตกับกายและมีข้อเท็จจริงต่าง ๆ สนับสนุนอย่างน่าเชื่อถือก็ตาม ทฤษฎีนี้ก็ยังมีจุดอ่อนให้

โจมตีเช่นกัน เช่นมีคำถามว่า ถ้าจิตไม่ใช่สารัตถะในร่างกายแล้ว มันปรากฏออกมาได้อย่างไร ? และเมื่อจิตปรากฏเป็นสิ่งใหม่แล้ว มันสัมพันธ์กับกายอย่างไร ?

นอกจากทฤษฎีทั้งแปดทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นนี้แล้ว อาจยังมีทฤษฎีอื่นๆ ที่ใช้ในการอธิบายปัญหาเรื่องจิตกับกาย และการศึกษาในเรื่องนี้ก็ยังไม่มียุติจึงเป็นภาระที่นักปรัชญาและนักจิตวิทยาจะต้องค้นหาคำตอบกันต่อไป

สมบูรณ์ พรรณภาพ

บรรณานุกรม

- กิริติ บุญเจือ (ผู้แปล). **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๑.
- Brody, Baruch A. **Beginning Philosophy**. Englewood Cliffs, N.G. : Prentice - Hall, 1977.
- Banerjee, N.N. **History of Western Philosophy**. Lucknow : Prakaskan Kendra, 1975.
- The Encyclopedia of Philosophy**. New York : The Macmillan Company & The Free Press, 1967.
- Feigl, H. **The "Mental" and the "Physical"**. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1967.
- Turner, M.B. **Philosophy and the Science of Behavior**. New York : Appleton - Century - Crofts, 1965.
- James, William. **The Principle of Psychology**. New York : Henry Holt, 1980.